

İbn Hazm'a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi*

Ramazan DEMİR**

The question of the first language and origin of language according to Ibn Hazm

One of the main subjects regarding the Islamic thought is language. Muslim scholars have researched language with all its aspects since the early beginning of the Islamic thought. The question of the origin of language was considered among the subjects to be inquired. One of the muslim scholars who dealt with this subject was Ibn Hazm. In this article, Ibn Hazm's opinions on the origin of language and the first language problem will be examined.

Key Words: Ibn Hazm, language (al-lughah), thought, theological (tawqîf), conventional (istilâh).

Anahtar Kelimeler: İbn Hazm, dil (el-lüğa), düşünce, tevkîf, ıstılâh.

İktibas / Citation: Ramazan Demir, "İbn Hazm'a Göre Dilin Menşei ve İlk Dil Problemi", *Usûl*, 10 (2008/2), 107 - 124.

Giriş

Dil ve düşünce, insanı insan yapan onu diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerdir. Aslında düşünme ve konuşma aynı olayın farklı görünüşleridir. Çünkü ifade edilemeyen bir düşüncenin bir anlamı yoktur. İnsanın kendisini, düşüncesini ve duygularını ifade etme vasıtalarının en önemlisi, en kolay ve en kullanışlı olanı şüphesiz dildir. Burada dilden kastımız sese dayalı konuşma düzenidir. "Nitekim İbn Hazm (v. 456/1064) da sadece iradeye ve kasda dayanan sesleri incelemeye değer bulmuş ve dilin bu tür

seslerden meydana geldiğini kabul etmiştir."¹ Bu sebeple son derece önem arz eden dilin kaynağı ve kökeni sorusu, insan düşüncesi için her zaman garip ve büyüleyici etkisi olan bir soru olmuştur. Düşüncenin ilk parıltılarıyla birlikte insan, bu sorun üzerinde düşünmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu problem insanlık tarihi kadar eski olup güncelliğini korumaya devam edecek gibi görünmektedir.

Varlık sorunu ile dilin kaynağı sorunu iç içe olan ve birlikte ele alınması gereken iki sorundur. Yani insanın yeryüzünde nasıl ortaya çıktığı açıklanmadan dilin ortaya çıkışı açıklanamaz. Ancak şunu açık yüreklilikle ifade edelim ki, insanoğlunun aşkın bir varlık olan Allah tarafından yaratıldığını kabul etmeyenler için dilin menşei konusu bir muammadır.

İslâm düşüncesinde dilin menşei meselesi ilk dönemden itibaren bilimsel bir şekilde ele alınmış; aklî ve naklî deliller bağlamında tartışılmış ve dayanağı tamamen İslâm olan tezler ortaya atılmıştır. İbn Hazm'da bu arenadaki yerini almış; tezini ortaya koymuş; aklî ve naklî deliller bağlamında düşüncelerini ispatlamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada dilin menşei konusunda İslâm düşüncesinde yer alan tezlerin genel çerçevesi çizilecek, İbn Hazm'ın bu tezler arasında nerede durduğu ve nasıl bir tavır sergilediği belirlenecek. İbn Hazm'ın lafız ve dil kavramları hakkındaki düşünceleri açıklanacak. Daha sonra onun Hz. Âdem'e öğretilen dilin hangisi olduğu, en üstün dil ve cennet-cehennemde konuşulacak dil meselelerine yaklaşımı incelenecektir.

I- İslâm Düşüncesinde Dilin Menşei Teorilerine Genel Bir Bakış

İslâm düşüncesinde dilin menşei konusuyla ilgili olarak taraftar bulan dört temel teori bulunmaktadır. Bu teoriler şunlardır: Vahiy ve ilham (tevkîf) teorisi; uzlaşma ve anlaşma (ıstılâh) teorisi; birleştirici teori ve bu üç teorinin herhangi birisine taraftar olma noktasında çekimser kalan (tevakkufl eden) teori.²

* Bu makale doktora tezimiz kapsamında hazırlanmıştır. Bkz.: Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, (Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı), İstanbul, 2008.

** Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (ramadandemir76@hotmail.com.tr).

¹ İbn Hazm, *Resâil*, (thk. İhsân 'Abbâs), Beyrut 1983, IV, 105-106.

² Suyûtî, *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-lügati ve envâ'ihâ*, Beyrut 1987, s. 8 vd., İslâm düşüncesinde dilin doğuşu teorileri hakkında geniş bilgi için bkz.: Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, (Basılmamış Doktora Tezi, MÜ SBE Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı), İstanbul, 2008.

A- Vahiy ve İlham (Tevkîf) Teorisi

Bu teoriye göre dil tevkîfidir, vahiy ve ilhama dayanır. Başka bir deyişle dil insanoğluna Yüce Allah tarafından öğretilmiştir. Bu tezin ilk defa Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (v. 324/935-36) tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir.³

Dilin vahye dayandığı görüşünün ilk temsilcisi olarak Eş'arî'yi kabul etsek de Eş'arî ve Ebû Hâşim el-Cübbâî (v. 321/933)'in yaşadığı dönemden önce bu görüş kelâm çevrelerinde tartışılmıştır. Daha da önemlisi söz konusu teori er-Râzî tarafından Ebû Âli el-Cübbâî (v. 303/916)'ye nispet edilmektedir.⁴ İbn Teymiyye (v. 728/1328) de, Ebû Âli el-Cübbâî'nin öğrencileri olan Ebû Hâşim ile Eş'arî arasında dilin kaynağı konusunda tartışmalar yaşandığını belirtir.⁵

Bununla birlikte İslam düşüncesinde dilin kaynağı ile ilgili olarak “*dil vahyî mi yoksa istilâhî mi*” başlığı altında yapılan tartışmalarda bu tezin baş temsilcisi olarak İbn Fâris (v. 395/1004) zikredilmektedir. Bu görüşü kesin bir şekilde savunan Müslüman bilginlerden biriside İbn Hazm (v. 456/1064)'dır. el-Âmidî (v. 631/1233) de diğer tezlere nazaran bu tezin daha güçlü olduğunu kabul eder. Ehlişünnet âlimlerinin çoğunluğu da bu görüştedir.⁶

B- Uzlaşma ve Anlaşma (Istilâh- اصطلاح/Tevâtu'- تواتر/Muvâda'a- مواضعة) Teorisi

Bu teoriye göre dil Allah tarafından vahiy ve ilham yoluyla öğretilmiştir. Dil, insanlar arasında gerçekleşen uzlaşma ve anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu teori, Ebû Hâşim el-Cübbâî (v. 321/933)'ye ve mu'tezileye mensup bazı bilginlere nispet edilmektedir.⁷

³ Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*, (thk. Taha Câbir Feyyâd el-'Alvânî), Beyrut 1412/1992, I, 181 vd.; a.mlf., *et-Tefsîrû'l-kebîr (Mefâtihü'l-ğayb)*, Beyrut 1934, II, 175; Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 16.

⁴ er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, II, 175.

⁵ İbn Teymiyye, *el-İmân*, (thk. Muhammed ez-Zebîdî), Beyrut 1414/1992, s. 103-104.

⁶ Suyûtî, *el-İktirâh fî 'ilmi usûli'n-nahv*, (thk. Mahmûd Süleyman Yâkût), İskenderiye 1426/2006, s. 26 vd.; a.mlf., *el-Muzhir*, I, 27; Kâsîd Yâsir ez-Zeydî, *Fıkhü'l-lüğati'l-'Arabîyye*, Ammân 2004, s. 38.

⁷ Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 27; Kâsîd Yâsir ez-Zeydî, *a.g.e.*, s. 44 vd.

C- Birleştirici Teori

Bu teori, dilin Yüce Allah tarafından öğretildiğini kabul eder. Ancak uzlaşma tezini de reddetmez. Böylece yukarıda bahsi geçen her iki teoriyi birleştirmiş olur. Bu teoriye göre dilin insanlar arasında anlaşmayı mümkün kılacak kadarını Allah öğretmiştir. Geri kalan kısmın ise her iki şekilde (tevkîfî ya da istilâhî) oluşması mümkündür. Bu teori Ebû İshak el-İsferâyîni (v. 418/1027) tarafından dile getirilmiştir.⁸

D- Tevakkuf Eden (Çekimser) Teori

Bu görüş, yukarıda sayılan her üç teoriden hiçbirisinin diğerinden ispatlanabilirlik açısından daha kesin olmadığını savunur. Bu nedenle ilk iki şıkta yer alan dilin vahiy kaynaklı ya da insan ürünü olduğu yönündeki görüşlerin eşit ihtimalde kabul edilmesi gerektiğini kabul eder. Bu teori yukarıda sayılan tüm tezleri imkân dâhilinde gördüğü ve bu sebeple onlardan herhangi birisini tercih etme noktasında çekimser kaldığı için tevakkuf teorisi adını almıştır.⁹

Bu görüşü dile getiren ilk Müslüman âlim Ebû Bekr el-Bâkılânî (v. 403/1013)'dir. İslam düşüncesinde Bâkılânî'den sonra Cüveynî (v. 478/1085), Gazzâlî (v. 505/1111), Fahreddîn er-Râzî (v. 606/1209) ve Ali Kuşçu (v. 879/1474) dilin menşei problemine Bâkılânî'nin düşüncesiyle paralellik arz eden bir şekilde yaklaşmışlardır.¹⁰

II- İbn Hazm'da Lafız ve Dil Kavramları

Lafız sözcüğü la-fa-za (لَفْظٌ) fiil kökünden türemiş bir masdar olup ism-i mef'ûl manasında (melfûz = atılan şey) kullanılmaktadır. Sözlükte “atmak, ağızdaki bir şeyi dışarı atmak/çıkarmak, telaffuz etmek, söylemek, demek” gibi anlamlara gelmektedir. Sözlükteki anlamına şu cümleler örnek verile-

⁸ el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Kahire 1332/1914, I, 106; Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 20; Kâsîd Yâsir ez-Zeydî, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁹ el-Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, (thk. Abdülhamîd b. Ali Ebû Zenîd), Beyrut 1413/1993, I, 319.

¹⁰ el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, (thk. Abdülazîm İldîb), Devha 1399, I, 170; Gazzâlî, *el-Mustaşfa min 'ilmi'l-usûl*, (thk. Hamza b. Zühayr Hâfîz), Cidde 1413, III, 7 vd.; a.mlf., *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, (thk. Muhammed Hasan Heytû), Dımaşk 1400/1980, s. 70-71; Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, I, 181 vd.; Ali Kuşçu, *'Unkûdu'z-zevâhir fi's-sarf*, (thk. Ahmed 'Afîfî), Kahire 1421/2001, s. 180 vd.; Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 21-23.

bilir. “Hurmayı yedim, çekirdeğini attım (أكلت التمرة فلفظت نواتها); deniz balığını (لفظ البحر السمك); değirmen ununu (لفظت الرحي الدقيق); yılan zehirini attı (لفظت الحية سمها).”¹¹

Terim anlamı ise insanın ağzından çıkan anlamlı-anlamsız ses ve ses grupları ile onları ifade eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu sembollerdir. Bu tanımda görüldüğü gibi ister anlamlı olsun ister anlamsız olsun insanın ağzından belli bir düzen içerisinde çıkan her türlü ses, lafız adını almaktadır.¹²

İbn Hazm, lafız hakikat anlamıyla ciğerler, boğaz, damak, dişler ve dudaklar aracılığıyla dışarıya vurulan ses (hava) şeklinde tarif ederken terim anlamıyla bir şeyi ifade etmek kasdıyla dilin hareket ettirilmesi diye tanımlar. Kelâmı da lafızla aynı anlamda kullanır.¹³

İbn Hazm, sesleri bir anlamı olan ve herhangi bir anlamı olmayan şekilde ikiye ayırır. Herhangi bir anlamı olmayan seslerle uğraşmanın bir faydası olmadığını belirttikten sonra anlamlı sesleri de tabii ve kasdî yolla anlama delâlet eden olmak üzere ikiye ayırır. Horozun ötüşü, kedinin miyavlaması ve köpeğin havlamasındaki sesin anlama delâletinin tabii (doğal) olduğunu belirten İbn Hazm, insanların birbirleriyle iletişimde bulunurken çıkardıkları seslerin başka bir deyişle lafızların ise kasda (iradeye) dayandığını ifade etmektedir. İbn Hazm, sadece kasda ve iradeye dayalı sesleri incelemeye değer bulmaktadır. Çünkü bu tür sesler (lafızlar) insanların birbirleriyle iletişimde bulunurken kullandıkları dili meydana getirmektedir.¹⁴

İbn Hazm, dili de yukarıdaki taksimâta uygun olarak anlamları ve dışarıda bulunan nesnelere anlatan lafızlar şeklinde tanımlamaktadır. “(Al-

¹¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, (thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Semerrâî), Beyrut 1408/1988, VIII, 161; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lügâ*, (thk. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülhalim en-Neccâr), Kahire t.y., XIV, 381; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lügâ*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Kahire 1392/1972, V, 259; Seyyid Şerif ec-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1403/1983, s. 192.

¹² et-Tehânevî, *Mevsû'atu keşşâfi istilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, (takd. Refik el-'Acem; thk. Ali Dahrûc; çev. Corc Zeynâtî, Abdullah el-Hâlidî), Beyrut 1996, II, 1410-1412; Gelenbevî, *Şerhu İsagocî*, (thk. Abdullah Hiçdönmez), İstanbul t.y., s. 35; Sedat Şensoy, “Lafız”, *DİA*, XXVII, 42, Ankara 2003.

¹³ İbn Hazm, *Resâil*, IV, 409; a.mlf., *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1970, I, 42.

¹⁴ İbn Hazm, *Resâil (et-Takrîb li haddî'l-mantık)*, IV, 104.

lah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”¹⁵ ayetinde geçen lisân kelimesiyle dilin kastedildiği yönündeki düşüncesini açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁶

III- İbn Hazm'a Göre Dilin Menşei

İbn Hazm, *el-İhkâm* isimli eserinde “Dillerin ortaya çıkışının keyfiyeti tevkîfi midir yoksa istilâhî midir?” başlığı altında meseleyi ele almaktadır.¹⁷

İbn Hazm, konuya dilin menşei problemiyle ilgili olarak birçok şey söylediğini ancak ileri sürülen görüşler içerisinde doğru ve sahih olanın dilin tevkîfi olduğunu yani ilk olarak Allah tarafından Hz. Âdem'e öğretildiğini vurgulayarak giriş yapar. O, tevkîf nazariyesini hem aklî ve hem de naklî delillerle savunur.

Onun ileri sürdüğü naklî delil, “Allah, bütün isimleri Âdem'e öğretti”¹⁸ ayeti kerimesidir.

Aklî delillerini ise dilin uzlaşma ve anlaşma sonucu oluştuğunu savunan teoriyi eleştirirken bize sunar. İbn Hazm göre dilin bir uzlaşma ve anlaşma sonucu gerçekleşebilmesi için aklî ve zihnî melekeleri kemale ermiş, ilmi seviyeleri derin, eşyanın hakikatini idrak etmiş, eşyayı bütün ayrıntılarıyla bilen bir topluluk bulunmalıdır.

Ancak apaçık bir şekilde biliyoruz ki, insanoğlunun böyle bir yeteneği kazanabilmesi için çok uzun zaman geçmesi gerekir. Bu zaman zarfında insan, başkasının bakımına, eğitimine ve gözetimine ihtiyaç duyar. Çünkü insan ancak doğumundan yıllar sonra kendi kendine yetebilir. Ebeveynin, çocuğun bakımını üstlenen kişilerin ve dadıların bir arada yaşamlarını sürdürebilmeleri için üzerinde uzlaştıkları bir dil olmalıdır. Söz konusu dil, geçimlerinin kaynağı olan çift sürme, koyun besleme, ekip biçme gibi tarım ve hayvancılık ile ilgili arzu ve isteklerini birbirlerine anlatmak içinde gereklidir. Ayrıca hastalıklar ve yırtıcı hayvanlardan korunmak; soğuk ve sıcak sebebiyle karşılaştıkları güçlüklerle baş edebilmek için aralarında iletişimi sağlayacak isimlerin mevcudiyeti de lazımdır. Ancak insan, bebek-

¹⁵ İbrahim, 15/4.

¹⁶ İbn Hazm, *Resâil*, IV, 411; a.mlf., *el-İhkâm*, I, 42.

¹⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 28.

¹⁸ Bakara, 2/31.

lik döneminde anlama kabiliyetinden yoksun olup başkasının bakımına ihtiyaç duyduğu için dili uzlaşma yoluyla gerçekleştirmesi mümkün değildir.¹⁹

Öyleyse aklî ve zihnî melekeleri olgunlaşmış, evrende bulunan eşyanın bilgisine vâkıf olmuş ilk kişi Hz. Âdem (a.s)'dir. Bu da Allah'ın onu yetiştirmesi, ona bildirmesi ve öğretmesi sayesinde gerçekleşmiştir.²⁰

Aynı şekilde uzlaşma, uzlaşma olmadan önce bir zamanın varlığını gerektirir. Çünkü uzlaşma, uzlaşanların bir fiilidir. Her fiilinde mutlaka bir evveli vardır. Peki, karşılıklı uzlaşıp anlaştıkları başka bir deyişle iletişimde buldukları bir dil olmadığı halde, insanlar dil üzerinde nasıl uzlaşabilir. Böyle bir şey kesinlikle muhaldir, mümkün değildir.²¹

Bu delil, insan türünün yaratıldığını, ilk ve tek olan yüce yaratıcının varlığını, nübüvvet ve risâletin mevcûdiyeti apaçık bir şekilde göstermektedir.²²

Görüldüğü gibi İbn Hazm, dilin ortaya çıkışını insanın yaratılışıyla birlikte düşünmektedir. İlk insan olan Hz. Âdem'i yaratan Allah, dili de ona öğretmiştir.

İbn Hazm, ontolojik açıdan dilin insandan önce olduğunu kabul eder. Ona göre insan, iletişimde bulunacağı bir dil (kelâm) olmadan varlığını sürdüremez. Kelâm ise bir araya getirilmiş harflerden oluşur. Harfleri birleştirmek suretiyle kelâmı oluşturmak (te'lîf) ise mutlaka bir fâilin fiilidir. Her fiilin de başladığı bir zaman mevcuttur. Zira fiil zaman dilimlerinin kuşattığı bir harekettir. O halde harfleri bir araya getirme yoluyla oluşturulan kelâmın varlığı insanın varlığına göre zaman yönünden öncedir. Bu durumda insanlar, dil üzerinde uzlaşmak için belli bir dönem dilsiz kalmış olmalıdır. Ancak insan toplumsal bir varlık olduğu için dilsiz düşünülemez. Dolayısıyla bu akıl yürütme bizi dilin uzlaşma neticesinde oluşamayacağı yargısına götürür. Bu sebeple dil, Allah tarafından ilk insana

öğretilmiştir. Başka şekilde elde edilmiş olması mümkün değildir. Daha sonra ilk insan, kendisine öğretilen dili diğer insanlara öğretmiştir.²³

İbn Hazm'a göre insanların dili oluşturma hususunda uzlaşmaları ancak uzlaşacak olanların aralarında daha önce anlaştıkları bir dilin, ya da anlamları üzerinde ittifak ettikleri bir işaretler sisteminin varlığını gerekli kılar. Ki bir işaretler sistemi üzerinde ittifak etmekte ancak bir dille olabilir. Aynı şekilde dilde bulunan lafızlarla anlatılan eşyanın tabiatını, şekillerini, özelliklerini, sınırlarını vb. durumları bilmek ve onlara vâkıf olmakta ancak bir iletişim sistemi olan dille mümkündür.²⁴

İbn Hazm, akıl yürüterek yaptığı bu açıklamalardan dilin başlangıcı konusunda uzlaşmanın olamayacağı sonucuna ulaşır.

Görüldüğü gibi İbn Hazm, yapılacak her uzlaşma öncesinde bir uzlaşmanın ve bir dilin varlığının kaçınılmaz olduğunu vurguluyor. Bu da ele alınan problemi hiçbir zaman çözemez. Tam aksine meseleyi içinden çıkılmaz bir hale getirir.

Vedî' Vâsîf Mustafa, İbn Hazm'ın dil ile bilgi arasında çok sıkı bir irtibat kurmasını dikkat çekici bularak şu yorumu yapar:

“İbn Hazm, dil (kelâm) ile bilgi (ma'rife) arasında çok sıkı bir bağ kurar. Hatta ona göre dil, bilgiden ibarettir. Biz ise fâni insanlar, bilgiyi (ma'rifeyi) yaratamayız. Ancak insan bilgiden yoksun bir şekilde yaşayamaz. O halde bilgiyi yaratacak bir yaratıcının bulunması kaçınılmazdır. O yaratıcı da Allah'tır. Allah, dili yani bilgiyi (ma'rifeyi) yaratmış ve onu insana öğretmiştir.”²⁵

İbn Hazm, dilin uzlaşım sonucu ortaya çıkmış olamayacağını aklî ve naklî delillerle ispatladıktan sonra doğanın etkisiyle oluşup oluşamayacağını tartışır.

İbn Hazm, ilk dilin tabiat kaynaklı olduğunu savunan teoriyi reddeder ve akıl yürütme yoluyla çürütmeye çalışır. Ona göre tabiat birbirinden farklı çeşitli fiiller gerçekleştirebilme gücünden yoksun olup sadece bir tek fiil üretir. Yani tabiattaki etkinliklerde tekdüzelik, monotonluk ve sabitlik hâkimdir. Dil ve konuşma olgusu ise değişkenliği yanında ihtiyârî ve muh-

¹⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 28.

²⁰ Vedî' Vâsîf Mustafa, *İbn Hazm ve mevkifuhu mine'l felsefe ve'l-mantık*, Abudabi 2000, s. 269.

²¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 28.

²² İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29.

²³ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29.

²⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29.

²⁵ Vedî' Vâsîf Mustafa, *a.g.e.*, s. 269.

telif tasarrufları kabul eden bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı dil, tabiat kaynaklı olamaz.²⁶

İbn Hazm, dilin mekân ve coğrafyanın ürünü olduğunu savunan görüşün de yanlış olduğu kanaatindedir. Çünkü bu görüş benimsendiği takdirde bir coğrafi bölgede, o coğrafi bölgenin tabiat koşullarının gerektirdiği sadece bir tek dilin olması ve konuşulması gerekirdi. Hâlbuki vâkıa bize bunun tam aksini göstermektedir. Kaldı ki böyle bir görüşün doğru olmadığı apaçık ortadadır. Çünkü hemen hemen her bölgeye bu bölgede yaşayanların farklı dilleri konuşan toplumlarla komşuluk vb. ilişkileri sebebiyle karışıp, kaynaştıkları ölçüde çeşitli diller girmiştir. Ayrıca suya su ismi dışında alfabe harflerinden oluşmuş başka bir ismin verilemeyeceği şeklinde bir düşünce mekân ve bölgelerin tabiatına aykırıdır. Bu sebeple İbn Hazm, dilin mekân ve coğrafyanın ürünü olamayacağını kesin bir şekilde belirtir. Ona göre bu konuda inatla ısrar eden kimse, ya bâtılı (doğru olmayanı) yüksek sesle söyleme niyetindedir ya da akıldan yoksundur.²⁷

Ancak İbn Hazm, dilin tabiat kaynaklı ya da mekân ve coğrafyanın ürünü olduğu görüşünü reddetmekle birlikte dillerin çeşitlenmesi, farklılaşması ve gelişmesinde çevresel faktörleri inkâr etmez. Hatta bu konuda bize aşağıdaki somut örnekleri verir.

Kurtuba'ya bir gece uzaklıkta bulunan Fahsu'l-Ballût'ta yaşayan halkın dilini işiten bir kimse, neredeyse bu dilin Kurtuba halkının kullandığı dilden tamamen farklı bir dil olduğunu söyler. Ya da Endülüslü bir kimsenin Kayravanlının; Kayravanlı bir kimsenin Endülüslünün; Horasanlı bir kimsenin hem Endülüslü hem de Kayravanlının dilinde bulunan bir nağmeyi arzularak kullandığında dilinde meydana gelen değişiklik gibi.²⁸

İbn Hazm, bu durumun birçok memlekette böyle olduğunu söyler. Ona göre bir ülkede yaşayan bir halkın konuştuğu dil, komşu ülkelerde konuşulan dillerle etkileşimde bulunduğu için gözden kaçmayacak bir şekilde değişikliğe uğramaktadır.²⁹

²⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29; Abdülatif Şarâra, *İbn Hazm râidu'l-fikri'l-ilmî*, Beyrut t.y., s. 89.

²⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29.

²⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

²⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

Yukarıda anlatılanlardan İbn Hazm düşüncesinde dilin orijini ile ilgili şu kesin sonuca ulaşabiliriz ki kendisinde bunu açık bir dille ifade etmektedir: “İbn Hazm'a göre dil, tevkîfî bir şekilde yani Yüce Allah'ın bildirmesi ve öğretmesi suretiyle oluşmuştur.”³⁰

İbn Hazm, dilin Yüce Allah tarafından öğretildiği görüşünü savunmakla birlikte, ilk dile vukûfiyetlerinden sonra insanların bu dili geliştirmeleri ve ondan farklı dilleri ortaya çıkarmaları hususunda uzlaşabileceklerini kabul eder. Bu onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “İnsanların eşyanın mahiyetini, keyfiyetini, tanımını ve sınırlarını kendisiyle kavrayacakları ilk ve tek dile vâkıf olduktan sonra farklı dilleri oluşturmaları konusunda uzlaşım anlaşmalarını inkâr etmiyoruz.”³¹

Peki, acaba Yüce Allah tarafından ilk insana öğretilen ve diğer bütün dillerin kendisinden türediği bu ilk dil hangisidir.

IV- İbn Hazm'a Göre Allâh'ın Hz. Âdem'e Öğrettiği Dil

Yukarıda İbn Hazm'ın ilk dilin insana Allah tarafından öğretildiği düşüncesini kesin bir tavırla savunduğunu belirtmiştik. Bu başlık altında ise Allah'ın insana öğrettiği ilk dilin hangisi olduğu konusunda İbn Hazm'ın görüşlerine yer verilecektir.

İbn Hazm, Yüce Allah'ın, Hz. Âdem'e her şeyin ismini ya Arap diliyle ya başka bir dille ya da bütün dillerle öğrettiğini belirtir.³²

“Ancak İbn Hazm, bu konuda çok açık ve net bir şekilde Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e hangi dili öğrettiğini bilmediğimizi ifade etmektedir.

Bununla birlikte ona göre Hz. Âdem'e öğretilen dilin, bütün dillerin en mükemmeli, ibaresi en açık, kapalılığı en az ve en vecîz dil olduğu kesindir.

Aynı şekilde söz konusu dil, evrende bulunan bütün cevher ve arzular için kullanılan muhtelif müsemmalara (nesnelere) farklı isimler verme noktasında en zengin dildir. Çünkü Allah, bütün isimleri Hz. Âdem'e

³⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 29.

³¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

³² İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-mîlel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, Beyrut 1416/1996, III, 202-203.

öğrettiğini bize bildirmektedir.³³ Bu ayetteki te'kid, bu konudaki anlaşıl-mazlığı ve kapalılığı ortadan kaldırmaktadır.”³⁴

İbn Hazm, Hz. Âdem'e öğretilen ilk dilin Süryanice, Yunanca, İbranice ya da Arapça olduğu yönündeki görüşleri de kabul etmez. Çünkü ona göre bu görüşlerin hiçbirinin naklî delili yoktur.³⁵

İbn Hazm, Süryanice, İbranice ve Arapça dilleriyle ilgili bize şu bilgileri vermektedir. Gördüğümüz ve yakinen bildiğimiz kadarıyla, Süryanice, İbranice ve Arapça Himyer dil grubundan değil Mudar ve Rebia dil aile-sinden olup bu diller orijin itibariyle tek dil sayılır. Daha sonra bu tek dili konuşanların yerleşim yerlerinin değişmesiyle, farklı mekânların ve komşu dillerin etkisiyle değişikliğe uğrayarak her biri müstakil bir dil haline gel-miştir.³⁶

İbn Hazm, bu yaklaşımıyla dil grupları ve dil aileleri teorisine Avrupalı dilbilimcilerden iki asır önce dikkat çekmiştir.³⁷

Süryanice, İbranice ve Arapça'nın aslında tek bir dil olduğu yönündeki düşüncesini kanıtlamak için mahallî Arapça'dan şu örnekleri verir.

“Avâm (halk), Arapça'daki lafızları başka bir dil zannedilecek derecede değiştirerek Arapça aslından uzaklaştırmıştır. Meselâ, “العنب – üzüm” kelimesinin yerine “العنب” kelimesini; “السوط – kırbaç” kelimesinin yerine “اسطوط” kelimesini; “ثلاثة دنانير – üç di-nar” ibaresinin yerine sondaki harfleri hafzederek “ثلثا” ibaresini kullanırlar. Bir berbe-ri de Arapça konuşacağı zaman “الشجرة – ağaç” sözcüğünü telaffuz etmek istediğinde “السجرة” şeklinde telaffuz eder. Bir Rum ise Arapça konuşurken “العين – ayn ve الحاء – ha” harflerini “الهء – he” harfine çevirerek kullanır. Meselâ, “محمد – Muhammed” is-mini “مهمد” şeklinde söyler. Bu şekildeki örnekler çoktur. Arapça, İbranice ve Süryanice dillerini inceleyen bir kimse bu diller arasındaki farklılıkların yukarıda zikrettiğimiz şe-kilde olduğunu görecektir. Bunun sebebi zamanla lafızların değişmesi, bu toplumların yaşadıkları yerleri değiştirerek farklı bölgelere yerleşmeleri ve farklı milletlerle komşu olmalarıdır. Aslında bu diller orijin itibariyle tek ve aynıdır.”³⁸

İbn Hazm, Arapça ve İbranice'nin Süryanice'den türediğini kesin bir dille ifade etmektedir. Ona göre Arapça'yı ilk konuşanın Hz. İsmail ve çocukları, İbranice'yi ilk konuşanın ise Hz. İshak ve çocukları olduğu

apaçıktır. Babaları Hz. İbrahim'in Süryanice'yi konuştuğu şüphesizdir. O halde Arapça ve İbranice'nin aslı Süryanice'dir.³⁹

Süryanilere ait devletin yıkılıp yok oluşunun üzerinden binlerce yıl geçmiştir. Süryani devletinin yıkılışının üzerinden geçen zamandan daha az süre içinde bütün dillerin unutulması mümkündür. Peki, nasıl oldu da Süryanice dili çoğunluğunu koruyabildi.⁴⁰ Acaba bu sözlerden “İbn Hazm'a göre ilk dil Süryanice'dir.” şeklinde bir sonuç çıkarılabilir mi? İbn Hazm, bu soruya şu cevabı verir:

“Buna rağmen insanoğluna öğretilen ilk dilin Süryanice olduğundan emin değiliz.”⁴¹ Çünkü elimizde bunu doğrulayacak kesin bir delil bulunmamaktadır.

İbn Hazm, Hz. Âdem'e öğretilen ilk dilin hangisi olduğu konusunda ke-sin bir bilgiye sahip olmadığımızı belirttikten sonra ilk dil ile ilgili şu ihti-malleri sıralar:⁴²

- İlk dil, tamamen unutulup, yok olmuş olabilir. Ancak bu konuda da kesin bir şey bilmiyoruz.

- İlk dil, günümüzde konuşulan ama hangi dil olduğunu bilmediğimiz dillerden birisi olabilir.

- Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e insanların konuştuğu bütün dilleri öğretmiş olması da mümkündür.

- Dünyada konuşulan bütün dillerin, o dönemde müsemmalarına delâlet yönünden eş anlamlı lafızlardan oluşan tek bir dil olması da ihtimal dâhilindedir. Daha sonra Hz. Âdem'in çocukları, yeryüzüne dağılarak yayıldıkları için birden fazla dil haline geldi.”

İbn Hazm, bu ihtimalleri sıraladıktan sonra aralarında tercihte buluna-rak şöyle devam eder:

“Bize göre son ihtimal, gerçeğe en yakın ve en tutarlı görüştür. Ancak bu görüşün kesin-liğini, Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e mutlaka bir dil öğretmiş olması gerektiğini kesin bir şekilde ifade ettiğimiz gibi dillendiremiyoruz. Buna rağmen Allah'ın bütün dilleri ilk insana öğretmiş olması kanaatimize göre doğruya en yakın gibi durmaktadır. Böyle dü-şünmemizin sebebine gelince insanların ellerinde konuşup anlaştıkları bir dil varken onları başka diller üretmeye iten sebeplerin ne olduğunu bilmeyişimizdir.”⁴³

³³ Bakara, 2/31.

³⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

³⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

³⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

³⁷ İsmail Durmuş, “İbn Hazm”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 59.

³⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30.

³⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 30-31.

⁴⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁴¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁴² İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁴³ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

İbn Hazm, insana öğretilen ilk dil ile ilgili düşüncelerini açıkladıktan sonra en üstün dil ve cennette konuşulacak dil adı altında diller arasında çeşitli mukayeseler yapar.

V- Dillerin Mukayesesi İle İlgili Görüşleri

İbn Hazm, dünyada konuşulan diller arasında hangisinin en üstün olduğu ve cennet-cehennemde konuşulacak dil konularında da görüş beyân etmektedir. Bu başlık altında onun bu görüşlerine yer verilecektir.

A- İbn Hazm'a Göre En Üstün Dil Meselesi

İbn Hazm, bazı milletlerin kendi dillerinin diğer dillerden daha üstün olduğu vehmine kapıldığını söyleyerek dikkatlerimizi konuya çeker. Ona göre böyle bir düşünce anlamsızdır. Kaldı ki üstünlük yönleri de herkesçe bilinmektedir. Üstünlük, yapılan iş, görev veya bir konuda olan uzmanlığa göre belirlenir. Ancak dil için böyle bir şey düşünülemez. Ayrıca elimizde bir dilin diğer dillerden üstün olduğunu gösteren herhangi bir naklî delil (nass) de yoktur.⁴⁴

İbn Hazm, Yunanca'nın en üstün dil olduğunu, diğer dillerin köpek ve kurbağa sesi kabilinden olduğunu iddia eden Galenos'un (v. 131/201)⁴⁵ yanlış yaptığını, böyle bir şeyi savunmanın büyük bir cahillik ve ahmaklık olduğunu söyledikten sonra konuyu psikolojik yönden değerlendirerek her insanın anadilinin dışındaki diğer bütün dilleri bir takım garip sesler şeklinde algılayabileceğini, bu konuda üstünlüğü dil, alfabe, harf gibi araç ve vasıtalarda aramanın doğru olmadığını belirtir.⁴⁶

İbn Hazm, Yunanca'nın en geniş, en gelişmiş ve en zengin dil olduğu iddiasını reddederek, Yunanca'nın gelişmiş olmasının belli bir dönemle sınırlı olabileceğini ancak geçmiş ve gelecek tüm zamanlar için böyle bir değerlendirme yapılamayacağını savunmaktadır.⁴⁷

Ona göre bir dilin güçlü, zengin, gelişmiş veya zayıf olması dillerin orijiniyle değil o dili konuşanların sosyal, siyasi, teknolojik, ekonomik gücü; eğitim, kültür ve gelişmişlik düzeyiyle orantılıdır.

Çünkü bir dil, o dili konuşan devletin yıkılmasıyla, başka milletlerin bu devleti istilâ etmesiyle ve bu devlette yaşayanların vatanlarından ayrılıp başka toplumlarla karışmasıyla birlikte gerileyebilir, zayıflayabilir, itibarını kaybedebilir ve hatta tamamen yok olabilir.⁴⁸

İbn Hazm'ın bu görüşüyle dillerin evrim ve gelişimi konusundaki çağdaş anlayışa hayli yaklaştığı söylenebilir.⁴⁹

“Bir millete ait dil, söz konusu milletin sahip olduğu bilim ve tarihin güçlü ya da zayıf olması, o ulusa ait devletin güçlü olması ve bu devlette yaşayan halkın çalışkanlığına veya tembelliğine bağlıdır.

Devleti yıkılan, işgale uğrayan, yurtlarından çıkarılan, korku, açlık ve sefaletle boğuşan, düşmanlarına boyun eğmek zorunda kalan ve onlara hizmet eden milletlerin dilleri zamanla zayıflayarak yok olur. Aynı şekilde söz konusu durum, bu milletlere soy soplaları, tarihlerini unutturur ve onlara ait ilimleri de yok eder.”⁵⁰

İbn Hazm'a göre bu durum, hem gözlem, müşahade ve tecrübe yoluyla hem de aklen bilinen bir şey olup kaçınılmazdır.⁵¹

İnsanlık tarihi incelendiğinde İbn Hazm'ın bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğu apaçık bir şekilde görülmektedir.

Vahiy dili olduğu gerekçesiyle Arapça'yı en üstün dil sayan yaklaşıma da dilin bir iletişim aracı olduğunu, her peygamberin ilâhî emirleri gönderdiği toplumun diliyle tebliğ ettiğini ileri sürerek karşı çıkmıştır.⁵²

“(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”⁵³

“Biz onu (Kur'an'ı), öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.”⁵⁴

“Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.”⁵⁵

⁴⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32.

⁴⁵ İslâmî kaynaklarda Câlinûs diye anılan Grek tabip ve filozofu.

⁴⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32.

⁴⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁴⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁴⁹ İsmail Durmuş, “İbn Hazm”, *DİA*, XX, 59.

⁵⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁵¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 31.

⁵² İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 33.

⁵³ İbrahim, 15/4.

⁵⁴ Duhân, 44/58.

⁵⁵ Fâtır, 35/24.

“O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır.”⁵⁶

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu ayetlerden anlaşılan şudur ki, Yüce Allah'ın, Kur'ân'ı Arapların diliyle indirmesinin sebebi, peygamber efendimizin Arap toplumunda yetişmiş olması ve Araplar'a bu dille hitap etmiş olmasıdır. Kur'ân'ı Arapça olarak göndermesinin başka özel sebepleri yoktur. Ayrıca her millet için bir peygamber gönderildiğini, Allah'ın vahyini, emir ve yasaklarını farklı dillerle bildirdiğini de göstermektedir. Nitekim Allah, Tevrat, İncil ve Zebur'u İbranice; Hz. İbrahim'in suhufunu ise Süryanice diliyle göndermiş, Hz. Musa ile İbranice konuşmuştur.⁵⁷

İbn Hazm, en üstün dil meselesini tartıştıktan sonra ulaştığı kesin sonuç şudur: “Bütün diller eşittir. Hiçbir dilin başka bir dile karşı üstünlüğü yoktur.”⁵⁸

İbn Hazm'ın orijin itibariyle bütün dilleri eşit kabul etmesi, bir dilin diğer dillere üstünlüğünü reddetmesi orijinal bir yaklaşım olup modern anlayışla uyumaktadır.⁵⁹

B- İbn Hazm'a Göre Cennet ve Cehennemde Konuşulacak Dil

İbn Hazm, cennet ve cehennem ehlinin konuşacağı dil hususunda elimizde bulunan bilgilerin nass ve icmâ ile sabit olan bilgilerle sınırlı olduğunu belirttiikten sonra bu konuda nass ve icmâ bulunmadığını söyler. Ancak cennet ve cehennemde yaşayacak olanların mutlaka bir dil konuşmaları gerektiğini de ekler.⁶⁰

Peki, o zaman cennet ve cehennemde hangi dil konuşulacaktır?

İbn Hazm, bu konuda bize üç ihtimal sunar. Bu ihtimaller şunlardır.⁶¹

1- Bizim şu anda dünyada konuştuğumuz dillerden birisi konuşulacak.

2- Cennet ve cehennem ehli, dünyada konuşulan bütün dillerin dışında kendilerine ait özel bir dil konuşacaklar.

3- Birbirinden farklı birden çok dil konuşulacak.

İbn Hazm, bazılarının “Onların oradaki duası: “Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!” sözleridir. Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise “selâm” dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur”⁶² ayetini ileri sürerek cennette konuşulacak dilin Arapça olduğunu savduklarını belirtir.

İbn Hazm, bu ayete dayanarak cennet ehlinin Arapça konuşacağını söyleyenlerin bu iddiasını reddederek onlara şöyle cevap verir.

“O zaman cehennem ehli de Arapça konuşacak. Çünkü başka ayetlerde de cehennem halkının da Arapça konuştuğu ifade ediliyor.”⁶³ Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

“.....Şimdi sızlansak da sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur.”⁶⁴

“Cehennem ehli, cennet ehline: Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin! diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır, derler.”⁶⁵

“Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennem mahkûmları arasında olmazdık! diye ilave ederler.”⁶⁶

Yukarıda zikredilen ayetlerin tümünde cennet ve cehennem ehlinin söylediklerini Kur'ân, bize sadece hikâye etmektedir. Yoksa söz konusu kimse-ler Arapça konuşmamaktadırlar. Arapça konuştuklarını kabul edersek Hz. Musa'nın ve diğer tüm peygamberlerin dilinin Arapça olduğunu kabul etmemiz gerekecek. Çünkü onların sözleri Kur'ân-ı Kerim'de Arapça olarak anlatılmaktadır. Tüm peygamberlerin Arapça konuştuğunu iddia edenler bu iddialarıyla Allah'ı yalanlamış olacaklar. Ancak Allah, şu ayetle onları yalanlamakta ve iddialarını çürütmektedir: “(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir.”⁶⁷ Zira ayette her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiği açıkça ifade edilmektedir. İbn Hazm, Kur'ân'da sözleri nakledilen kimselerin aslında kendi dilleriyle konuştu-kları-

⁵⁶ Suarâ, 26/196.

⁵⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32.

⁵⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32.

⁵⁹ İsmail Durmuş, “İbn Hazm”, *DİA*, XX, 59.

⁶⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32.

⁶¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 32-33.

⁶² Yûnus, 10/10.

⁶³ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 33.

⁶⁴ İbrâhim, 14/21.

⁶⁵ A'râf, 7/50.

⁶⁶ Mülk 67/10.

⁶⁷ İbrahim, 14/4.

rını, bu sözlerin Kur'ân'ın muhataplarının anlayabilmesi için Kur'ân'ın indirildiği dil olan Arapça'yla anlatıldığını belirtir.⁶⁸

İbn Hazm, ayrıca bütün dillerdeki alfabe harflerinin aynı olduğunu, birbirlerine üstün olduklarından söz edilemeyeceğini, bu harflerin bazısının güzel bazısının çirkin diye nitelendirilemeyeceğini belirtir. Dolayısıyla ona göre bu iddialar, basit, yanlış ve bätıldır.⁶⁹

Hatta bu âmiyâne saplantı, Yahudilerin İbranice dışında kalan dillerde yalan söylemenin, yalan yere yemin etmenin caiz olduğunu kabul etmelerine sevk etmiştir. Çünkü Yahudiler, insanların amellerini kaydeden meleklerin sadece İbranice bildiklerini, İbranice dışındaki dillerle söylenenleri kaydedemediklerini iddia ederler. Böyle bir iddia, saçmalık ve iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü en gizli, en küçük şeyleri ve kalplerde olanı bilen Yüce Allah, bütün dilleri ve bu dillerle ifade edileni bilir.⁷⁰

Sonuç

İbn Hazm, İslâm düşüncesinde tartışılan dilin menşei meselesine vahiy perspektifinden bakar ve dilin tevkîfi bir şekilde oluştuğunu yani Allah'ın vahiy yoluyla ilk insan olan Hz. Âdem'e öğretildiği tezini net bir tavırla savunur. O, bu tezini aklî ve naklî deliller bağlamında ispatlamaya çalışır. Ancak ilk dile vukûfiyetlerinden sonra insanların dili geliştirmeleri ve ondan farklı dilleri ortaya çıkarmaları hususunda uzlaşabileceklerini kabul eder.

İbn Hazm, ilk dilin tabiat kaynaklı olduğunu savunan teoriyi reddeder ve aklî delillerle çürütmeye çalışır. İbn Hazm'a göre dilin mekân ve coğrafyanın ürünü olduğunu savunan görüş de doğru değildir. Ancak dillerin çeşitlenmesi, farklılaşması ve gelişmesinde çevresel faktörleri inkâr etmez.

İbn Hazm, Allah'ın Hz. Âdem'e hangi dili öğrettiği hususunda kesin bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu konuda sıraladığı çeşitli ihtimaller arasında şu tercihi yapar: “Dünyada konuşulan bütün dillerin, o dönemde müsemâlarına delâlet yönünden eş anlamlı lafızlardan oluşan tek bir dildi. Daha sonra Hz. Âdem'in çocukları, yeryüzüne dağılarak

yayıldıkları için söz konusu ilk dil farklılaşmış ve günümüzde konuşulan tüm diller ortaya çıkmıştır. Böylece Hz. Âdem zamanında konuşulan tek dil birden fazla dil haline gelmiştir.”

İbn Hazm'a göre hiçbir dilin başka bir dile karşı üstünlüğü yoktur. Ona göre bir dilin güçlü, zengin, gelişmiş veya zayıf olması dillerin orijiniyle değil o dili konuşanların sosyal, siyasi, teknolojik, ekonomik gücü; eğitim, kültür ve gelişmişlik düzeyiyle orantılıdır.

İbn Hazm, cennet ve cehennemde konuşulacak dil meselesinde elimizde nass ya da icmâya dayanan herhangi bir bilgi olmadığını bu sebeple bu konuda ileri sürülecek görüşlerin birer varsayımdan öteye geçemeyeceğini belirtir. Bununla birlikte herhangi bir tercihte bulunmadan bu hususta “cennet ve cehennem ehli, dünyada konuşulan dillerden birisini; dünyada konuşulan dillerin dışında kendilerine ait özel bir dil ya da birbirinden farklı birden çok dil konuşacaklar” şeklinde üç ihtimal sıralar.

⁶⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 33.

⁶⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 33.

⁷⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, I, 33.